

תשיב ירך, וימינך מקרב חיקך בלה!

רבי יוסי החרום [שהיה חוטמו משוקע] 17-א
אומר: מצינו הלא ימין שנקרא "יד",
שנאמר: "וירא יוסף כי ישית אביו יד
ימינו".

ואידי: תנא קמא לא קשה לו משם משום
ש"יד ימינו" במפורש איקרי, אך "יד" פתמא
לא איקרי ליד ימין, אלא ליד שמאל.

רבי נתן אומר: אינו צריך ללמוד מכל אלו
הפסוקים אלא למדים זאת: דהרי הוא

תנו רבנן: "ידך" האמור לגבי תפילין זו יד
שמאל. אתה אומר: זו יד שמאל, או אינו
אלא יד ימין, ומנין לך שזו יד שמאל?
תלמוד לומר: מהכתוב בפסוק "אף ידי יסדה
ארץ וימיני טפחה שמים" ש"יד" האמורה
בכתוב היא שמאל שכן ליד ימין קורא
"ימיני" וליד שמאל "ידי".

ואומר, ועוד מוכח כך מהכתוב בשירת
דבורה ביחס ליעל — "ידה ליתד תשלחנה,
וימינה להלמות עמלים".

ואומר, ועוד מוכח כך מהפסוק: "למה

בתפילין וזוכר אותם שהם עליו, שוב לא יבוא
לידי קלות ראש. וכיון בזה לדברי האור זרוע
שהבאנו לעיל שכתב כך בפירוש "כי מחמת
שזוכר שנושא שם הנכבד עליו אינו בא לידי
קלות ראש ותופס יראת שמים בליבו".

עוד הקשה השאגת אריה, הרי שחוק וקלות
ראש אסור תמיד ולא דווקא בתפילין. ובפרט
הרי מבואר כאן בגמ' שדין תפילין נלמד מציץ
שאסור בהיסח הדעת. והציץ הרי לובש הכהן
בבית המקדש. ושם הרי יש איסור דאורייתא על
קלות דעת משום ומקדשי תיראו, ואפילו כשאינו
לבוש בציץ.

ומדעת הרמב"ם הוכיח השאג"א שחולק על
הרא"ש. שהרמב"ם פוסק שמצטער פטור מן
התפילין מפני שהמניח תפילין אסור להסיח
דעתו מהן. הרי מבואר שהאיסור הוא בכל הסח
דעת אפילו בלי שחוק וקלות ראש.

אלא שקשה קושיית הרא"ש איך מותר שינת
ארעי בתפילין. וביאר השאגת אריה (סימן מ)
שוודאי אינו צריך להרהר כל הזמן בתפילין ויש
איזה שיעור זמן שיכול לא להרהר בתפילין.
וכתב שנראה ששיעור הילוך מאה אמה מותר
להסיח דעת מהן. ובשיעור זמן זה הותרה שינת
ארעי בתפילין.

הוא כדי שעל ידי שזוכר שהשם הנכבד מונח
עליו לא יבוא לידי קלות ראש. וכתב שלכן
כשאדם מכוון לבו בתפילה או בתורה אינו צריך
להרהר ולתת דעתו על התפילין. שמכיון שלבו
עסוק בתפילה ותורה כל שכן שיש בו יראת ה'.

אך השטמ"ק כאן סובר לא כך, שהקשה
בשם הר"ר שמחה, איך אפשר להניח תפילין
בשעת קריאת שמע ותפילה. והרי ק"ש ותפילה
צריכים כוונה ואיך יוכל לכוון גם על התפילין.
ותירץ שכיון שעוסק במצווה [ק"ש ותפילה]
פטור מן המצווה [לכוון על התפילין] כיון שאי
אפשר לקיים שניהם יחד. על כל פנים מבואר
מדבריו שבעצם גם בק"ש היה צריך שיכוון על
התפילין. אלא שנפטר משום עוסק במצווה פטור
מן המצווה.

והרא"ש (ברכות פ"ג סימן כח) הקשה איך
מותר לישון בתפילין שינת ארעי, והרי בשינה
מסיח דעתו מהן. וכתב לתרץ בשם רבינו יונה
שהאיסור הוא רק שחוק וקלות ראש. וכשישן
הלא אדרבא מסיר את הבלי העולם מליבו ולכן
מותר לישון בתפילין.

ובשאגת אריה (סימן לט) תמה על הרא"ש.
אם כל האיסור הוא שחוק וקלות ראש, מה עוזר
לזה המשמוש. ותירץ שעל ידי שממשמש

לדרוש פסוק זה שבא להשמיענו יד כהה, **ואימא** נדרוש פסוק זה שבא להשמיענו ידך **שבכח** [כאילו כתיב יד – כח] והיא יד ימין? [וכן מצינו בסוטה שהאות ה' מתחלפת בח' שלשון חנקי משמעותו חנקי].

אמר ליה רב אשי: מי כתיב באות ח"ית, והלא כתוב באות כ' וזה משמע יד כהה.

ולמוד זה של רב אשי הוא **בתנאי** שנחלקו אם למדים יד שמאל מ"דכה" יד כהה, דתניא: **"ידכה"** נאמר בייתור האות ה"י ללמדנו זו יד שמאל. **אחרים אומרים:** **"ידכה"** לרבות את הגידם שנקטעה כף ידו, ועדיין זרועו קיימת, שמשמעות "ידכה" כהה היא יד רעועה ומקולקלת.

תניא אידך: אין לו זרוע שמאל כלל **פטור מן התפילין** ואינו חייב להניח ביד ימין [ובתפילין של ראש חייב עיין שאגת אריה סימן ל"ז]. **אחרים אומרים:** מהכתוב **"ידכה"** למדים לרבות את הגידם שנקטעה כף ידו ועדיין זרועו קיימת שחייב.

הכתוב **אומר:** **וקשרתם** לאות על ידך וגו' **ובתבתם,** ודורשים: **מה כתיבה** של מזוזה ביד ימין שכן דרך רוב (46) בני אדם לכתוב ביד ימין, אף **קשירה** של התפילין עושה אותה **בימין, וכיון דקשירה** עושה ביד ימין אם כן הנחה היא **בשמאל** שקושר ביד ימינו את התפילין המונחים ביד שמאלו! עד כאן לשון הברייתא.

והוינן בה: **ורבי יוסי החרום** הסובר שאי אפשר ללמוד מ"ידך" שמקום תפילין הוא יד שמאל, **הנחה דבשמאל מנא ליה?**

ומשנינן: **רבי יוסי החרום נפקא ליה** לדין יד שמאל בתפילין **מחיובא דנפקא ליה לרבי נתן.** ממה כתיבה בימין אף קשירה בימין.

רב אשי אמר: **רבי יוסי החרום** לומד דין יד שמאל בתפילין זה שכתוב **"ידכה" בה"ג,** שהיה לו לכתוב **"ידך"** וכתבה תורה באות ה', שמתפרש **יד כהה** וזו היא יד שמאל שאין בה כח כיד ימין.

אמר ליה רבי אבא לרב אשי: מנין לך

בשמאל פסול. עכ"ל. וכתב במגן אברהם (סק"ד) שזה שסיים המחבר שפסול, זה דווקא במי ששולט רק בימין. אך מי ששולט בשתי ידיו אם כתב בשמאל כשר [רק איננו לכתחילה].

וביאר הגרע"א בגליון השו"ע את כוונת המג"א כך, שלכאורה יש סתירה בין שתי הראיות שהביא ספר התרומה לדינו. שבסוגיא בשבת הרי מבואר שמי ששולט בשתי ידיו, גם כתיבת שמאל נחשבת כתיבה. ואילו בסוגיא כאן מוכח לא כך. שהרי בהמשך הסוגיא מבואר שמי ששולט בשתי ידיו מניח תפילין בשמאל. והרי המקור להנחה בשמאל הוא שמכיון שכתובה בימין הנחה בשמאל. ואם כן מוכח שגם השולט

46. כך פירש רש"י. אך הבית יוסף הביא דברי ספר התרומה שהוכיח מכאן שצריך לכתוב סת"ם ביד ימין דווקא. והיינו שנאמר כאן דין שכתובה היא בימין. ועוד הוכיח דין זה מהגמ' בשבת שמקשה על הברייתא שאומרת הכותב בשמאלו בשבת חייב. ומקשה הגמ' והרי אין זה דרך כתיבה, ומתרתצת הגמ' שמדובר באחד ששולט בשתי ידיו ולכן חייב בשבת על כתיבה בשמאל. ומוכח מזה שלמי ששולט רק בימין כתיבה בשמאל איננה כתיבה, ופסול בסת"ם אפילו בדיעבד.

והמחבר (לב ה) כתב וז"ל, צריך שיכתוב בימינו אפילו אם הוא שולט בשתי ידיו ואם כתב

אמר אביי: אין זו סתירה, **כי תניא** **ההיא** ברייתא שאטר מניח בשמאל כל אדם באטר **ששולט בשתי ידיו** שכח שתיהן שווה, הלכך מניח בשמאלו, ככל אדם.

תנא דבי מנשה: זה שכתוב בפסוק לגבי תפילין של יד "וקשרתם לאות על ירך" זו קיבורת, וכמבואר לקמן בגמרא. וזה שכתוב בפסוק לגבי תפילין של ראש "והיו לטוטפת בין עיניך" זו קרקד.

והוינן בה: **היכא** הוא בקרקד מקום הנחת

ולא נחלקו התנאים בברייתא זו, אלא דתנא קמא אמר לפטור מי שאין לו זרוע כלל, ואחרים אמרו לחייב מי שאין לו יד ויש לו זרוע⁽⁴⁷⁾ תוספות ועיין מגן אברהם סימן כ"ז ס"ק ג'.

תנו רבנן: אטר שרוב כוחו בשמאלו ועושה מלאכתו בשמאלו מניח תפילין בימינו⁽⁴⁸⁾, מפני שיד ימינו הוא שמאלו שלו שהיא יד הכהה.

ומקשינן: **והתניא:** אטר מניח בשמאלו שלו משום שהוא שמאלו של כל אדם?!

לו זרוע שמאל, אע"פ שאין זו יד לענין להניח עליה תפילין מאחר ונקטעה עד הזרוע. אך מכל מקום זה מחייב אותו להניח ביד ימין.

ודעת האור זרוע שגידם פטור לגמרי מהנחת תפילין אע"פ שיש לו זרוע, וכתב המשנה ברורה (כו ה) שזה דווקא כשלא נשאר לו מתחת המרפק כלום. אבל אם נשאר קצת מהקנה, גם האור זרוע מודה שחייב להניח התפילין.

48. התוס' (ד"ה מה כתיבה) הסתפקו במי שכותב ביד ימין ושאר המלאכות עושה בשמאל באיזה יד יניח תפילין. וייסוד הספק הוא. שהרי מבואר בגמ' שלרבי נתן הלימוד הוא שכתביה וקשירה בימין והנחה בשמאל. והיינו שההנחה היא על היד שאינו כותב בה. ואם כן מי שכותב בימין הרי הנחתו בשמאל אע"פ שאת כל המלאכות עושה בשמאל.

וכתב הרא"ש (הלכות תפילין סימן יח) שאמנם לרבי נתן כך הדין שיניח בשמאל מחמת שאינו כותב בה. אך ההלכה היא שהלימוד הוא מידכה יד כהה. ואם כן אדם זה שכל מעשיו עושה בשמאל. הרי שמאלו היא היד החזקה וימין היא ידו הכהה ויניח תפילין בימין.

בשתי ידיו כתיבה בימין [ולכן הנחה בשמאל]. ולכן צריך לומר, שבסוגיא כאן שמבואר שכתביה בימין, וזהו רק דין לכתחילה, ודין זה הוא גם בשולט בשתי ידיו שלכתחילה כותב בימין. ובסוגיא בשבת שמבואר שכתבת שמאל גם בדיעבד אינה כתיבה. הרי באמת מבואר שם שכששולט בשתי ידיו נחשבת כתיבה. וזהו מקור דברי המגן אברהם. שמי ששולט רק בימין הרי כתיבתו בשמאל פסולה. אך מי ששולט בשתי ידיו, לכתחילה יכתוב בימין וכפי שמוכח בסוגיא כאן. ואם כתב בשמאל כשר וכמבואר בסוגיא בשבת.

47. המגן אברהם הקשה על דברי התוס', שהרי דרשה זו ידכה לרבות את הגידם. מובאת גם בספרי ושם מבואר לרבות את הגידם שמניח בימין. אם כן מוכח שנקטעה גם הזרוע ולכן מניח בימין. ולתוס' שפירשו שגידם הכוונה שנשארה זרוע מדוע מניח בימין.

וביאר המגן אברהם את דעת התוס'. שכיון שנקטעה ידו שוב אין זו יד גמורה, אך מכל מקום נחשבת יד לענין זה שיהיה חייב להניח בימין. מה שאין כן מי שאין לו זרוע שמאל כלל. הוא פטור מלהניח בימין. ורק מי שנשאר

תפילין?

אמר רבי ינאי: יניחם על מקום שמוחו של תינוק רופם, במקום שהוא רך כשהוא קטן בן שנה.

בעא מיניה פלימו מרבי: מי שיש לו שני ראשים, באיזה (49) מהן מניח תפילין?

סבור היה רבי שאין בריה כזו, ולפיכך אמר לו לפלימו: אתה לועג לי, וראוי אתה לעונש, הילכך או קום גלי, צא לגלות, או קבל עלך שמתא תשב בנידוי.

אדחכי לפני שענש רבי את פלימו, אתא ההוא גברא לפני רבי, אמר לו: איתיליד לי ינוקא דאית ליה תרי רישי, ומסתפק היה לענין מצוות פדיון בכור כמה בעינן למיתב לכהן? האם חייב לפדותו בעשרה סלעים משום ששני הראשים יצאו יחד וחשוב כשני אנשים או שחייב לפדותו בחמשה סלעים בלבד?

אתא ההוא סבא, תנא ליה: חייב ליתן לו לכהן עשרה סלעים.

ומקשינן: איני, והתני רמי בר חמא: מתוך שנאמר "פדה תפדה את בכור האדם" שומע אני אפילו אם נטרף נהרג הבכור בתוך שלשים יום שיהא חייב האב בפדיונו, תלמוד לומר שאם נהרג בתוך ל' יום האב זל-ב פטור מלפדותו, דכתיב "אך פדה תפדה" ודרשינן "אך" חלק שהנהרג פטור מפדיון, וכן בכור זה שיש לו שני ראשים הרי אינו יכול לחיות וכנטרף הוא, ומדוע חייב לפדותו?

ומשנינן: מ"אך" חלק אין ללמוד לכאן (50) כיון שעדיין הוא חי ולא מת, וזה שחייב עשרה סלעים ולא חמשה שאני הכא לגבי פדיון דבגולגולת תלא רחמנא שכתוב "חמש שקלים לגולגולת" וכיון שיש לו שני ראשים חייב עשר, חמש על כל ראש.

אמר מר לעיל: "ידך" זו קיבורת! (51) מנלן?

לא מת.

והשפת אמת כתב לבאר, שזה שנולד עם שני ראשים, מתחילת יצירתו היה תאומים. ורק אחר כך התקלקל אחד מהם ונדבק הראש לחברו. וקושיית הגמרא היא מדוע חייב הראש הזה בפדיון הבן הרי מכיון שלא נגמר גופו הרי הוא כנפל ופטור מפדיון הבן. ומתוצת הגמ' שכתוב בפסוק גלגלתם. וגולגולת זו יש לה קיום וחיות על ידי שמחוברת לגוף, ולכן חייבת בפדיון הבן ואינה כנפל שאין לו קיום.

51. כתב המחבר (כז ז) שמקום הנחת תפילין של יד הוא רק בקיבורת שבחצי הזרוע התחתון הסמוך למרפק. וכן כתב הרמ"א (כז א).

והמחבר (כז ו) הביא דעת הרא"ש, ודעת החולקים וסוברים שהכל תלוי בכתיבה. ומניח ביד שאינו כותב בה. והרמ"א הכריע כדעה שתלוי בכתיבה.

49. כתב הקרן אורה שהספק הוא אם יניח בראש השמאלי. כשם שביד מניח על ידו השמאלית דווקא, הוא הדין בשני ראשים יניח בשמאלי.

50. כך פירש רש"י. אך תמוה מאד שאם כן העיקר חסר בגמרא. שקושיית הגמ' מבכור שנטרף היתה שגם בעל שני ראשים הוא כנטרף כי אינו יכול לחיות. ובתירוץ לא ענתה על זה הגמ' כלום, ורק רש"י ביאר שעכשיו מכל מקום